

RMI

REVISTA
MONUMENTELOR
ISTORICE

1/2017

POST '90

6	Editorial Ștefan Bâlici
---	-----------------------------------

1

8	Dosar tematic	10	Despre formarea actualului și viitorului „arhitect-restaurator” – varianta „Ion Mincu”, București. Hanna Derer
		16	Re/Înființarea DM(AS)I. Un gest prematur în istoria protecției monumentelor istorice Peter Derer
		22	Studiile istorice din perspectivă bucureșteană Irina Popescu-Criveanu
		34	Un patrimoniu necunoscut: studiile istorico–arhitecturale ale arhitecturii urbane Nicolae Lascu
		40	Un public pentru Françoise Choay Kázmér Kovács
		44	Patrimoniul cultural, politica identității și cunoașterea științifică Gheorghe Alexandru Niculescu

2

56	Studii și cercetări	58	A construi sau a nu construi în Piața Revoluției din București? – o dilemă din perspectivă istorică Adrian Crăciunescu
		68	Câmpul istoric Mărăști Raluca Iosipescu
		76	Construcții școlare în ultimul sfert al sec. al XIX-lea în satele săsești din Țara Bârsei Adriana Stroe, Aurelian Stroe
		82	Biserica lui Bucur Ciobanul. Dincolo de legende Sergiu Iosipescu, Raluca Iosipescu

3

90	Dosar de restaurare	92	Restaurarea și revitalizarea Castelului Bánffy din Bonțida, jud. Cluj Csilla Hegedüs, Zsuzsanna Eke, Dorottya Makay
		104	Conacul P. P. Carp din Țibănești, jud. Iași Batem fierul la Conac! 2005–2017 Note pe marginea unei strategii în favoarea patrimoniului construit Șerban Sturdza, Alexandra Mihailciuc
		118	Restaurarea Arcului de Triumf din București Aurora Târșoagă
		128	Reabilitarea și promovarea identității culturale a Pieței Cetății și a Turnului Ștefan din Baia Mare Ildiko Mitru

4

136	Portret		Arhitect Rodica Mănciulescu
		138	100 de ani de la naștere Cristina Mănciulescu, Ștefan Mănciulescu
		148	Proiecte de restaurare Anca Filip

5

160	Eseu fotografic		Ștergeri incomplete Andrei Mărgulescu
-----	-----------------	--	---

6

172	Recenzii	174	Alexandra Mihailciuc „În jurul focului. Arhitectură, tradiție și inovație în sisteme de încălzire și gătit” Corina Mihăescu
		178	Roberta Grignolo „Diritto e salvaguardia dell'architettura del XX secolo Law and Conservation of the 20 th Century Architecture” Oana Țiganea
		182	Alexandru Mexi „Grădinile Castelului Peleş. Mitologie dinastică și peisaj cultural” Ioana Tudora
		184	Jan Hülsemann „Casa țărănească săsească din Transilvania. Ghid pentru restaurarea caselor vechi” Iozefina Postăvaru

Un public pentru Françoise Choay

↳ **Kázmér Kovács** Universitatea Sapiientia, Târgu Mureș
kazmerkovacs@yahoo.com

Cuvinte cheie	conservarea patrimoniului istoric cărți fundamentale educarea specialiștilor în domeniu și a publicului
---------------	--

Rezumat	În ultimele două decenii, o parte semnificativă a operei teoretice a lui Françoise Choay a apărut și în limba română. Specialiștii conservării monumentelor istorice și publicul beneficiar au astfel acces la aprofundate analize ale fenomenului patrimonial și la prezentarea principiilor fundamentale de intervenție asupra sa, argumentate exemplar. Însă modul în care este conservat, administrat și pus în valoare patrimoniul cultural din România arată că atât o mare parte a oamenilor de meserie, cât și a publicului, ignoră valorile de neînlocuit, asociate monumentelor istorice, și responsabilitatea pe care o presupune păstrarea lor.
---------	---

- 1 Françoise Choay, *L'Allégorie du patrimoine*, Paris, Le Seuil, 1992, 1996. Versiunea română: *Alegoria patrimoniului*, București, Simetria, 1998.
- 2 A mai apărut, în afară de franceză și română, în limbile germană (2000), engleză (2001), spaniolă (2007).
- 3 A fost unul dintre primele volume publicate de editura Simetria și a beneficiat de un tiraj de 2000 de exemplare.
- 4 *Legea nr. 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice*, actualizată în 2013.
- 5 În 1977. Pentru eforturile românești vizând punerea laolaltă a unui cadru legislativ pentru conservarea patrimoniului cultural, a se vedea: Cezara Mucenic, „Legislația privind monumentele istorice din România 1892-1992”, în *Revista Monumentelor Istorice*, nr. 2/1992, Anul LXI, pp. 14-20.

Prolog

A trecut un sfert de secol de la apariția primei ediții a *Alegoriei patrimoniului*¹. Este oare oportun să serbăm jubileul de argint al acestui eveniment editorial? Nicidecum.

Ceea ce poate reprezenta o performanță de longevitate în cazul unei instituții – de la cea matrimonială la cea academică –, în context demografic este doar o dată statistică: 25 de ani reprezintă cuprinsul temporar convențional pentru o generație. În viața unei persoane, aniversarea primului sfert de veac marchează, cu gustul ei ambiguu, instalarea maturității și totodată părăsirea definitivă a primei tinereți. Dimpotrivă, așezat în perspectivă istorică, intervalul poate fi nesemnificativ. În fine, astăzi, când oricine poate publica orice, iar abundența editorială fără precedent se află într-o proporție inversă cu numărul mediu al orelor de lectură pe cap de public cititor, zgomotul stârnit în jurul aniversării apariției unei cărți ar apărea cel puțin neobișnuit.

Și totuși, și totuși... Societățile în care trăim sunt pe cale să învețe importanța păstrării patrimoniului cultural universal, fie și cu prețul unor spectaculoase erori de reabilitare și punere în valoare. Lista acestora este mult prea mare și mult prea dezolantă pentru a fi recitată cu prilejul unei singure serbări. Frecvent, greșelile sunt generate nu de reavoință, ci de ignoranță din partea unora sau altora dintre cei implicați în conservarea monumentelor istorice. De aceea, devine de o actualitate extremă evocarea unei lucrări, care izbuteste să abordeze aproape exhaustiv problematica generală a antropologiei patrimoniului cultural. Într-adevăr: deși fenomenul în chestiune continuă să evolueze, și fiecare caz particular este unic, după cartea lui Choay puține lucruri mai rămân de spus în ceea ce privește esențialul: semnificația memorială a patrimoniului cultural, definitorie pentru toate societățile postindustriale.

Se (im)pune firesc întrebarea: dacă cineva dintre noi – Françoise Choay – a înțeles și a știut să explice patrimoniul cultural, iar cartea ei este mereu accesibilă unui public global², de ce nu o citesc cei responsabili de intervenția asupra monumentelor și siturilor istorice? Cu toate că autoarea nu beneficiază de o experiență de arhitect, inginer sau restaurator, urmărirea și însușirea raționamentelor sale pune în gardă eficient împotriva marilor greșeli de proiectare și execuție, în urma cărora nu se mai poate vorbi de monumente, ci de falsuri istorice. Or, evidența de pe teren dovedește la tot pasul ignoranță din partea edililor, a deținătorilor de monumente istorice, ba chiar – lucru și mai îngrijorător – din partea specialiștilor care semnează proiectele de reabilitare. Iar monumentele istorice odată distruse sunt irecuperabile, pierdute pentru totdeauna.

Cartea

Ca orice carte, *Alegoria patrimoniului* constituie o resursă mereu disponibilă, dar niciodată obligatorie. Neluarea ei în seamă nu poate însă beneficia de prezumția de nevinovăție. Au trecut vremurile eroice ale începuturilor conservării efective a monumentelor istorice – vremuri și practici supuse de Choay unui amănunțit comentariu critic –, când excesul de zel și absența experienței ori a reperelor teoretice puteau, dacă nu scuza, măcar explica greșelile de abordare. Prezentă de suficient timp în spațiul public, *Alegoria* a dobândit o binemerită faimă, cel puțin în rândul oamenilor de meserie. Dacă ar fi să ne mărginim la spațiul României de azi, vorbim de aproape două decenii de când această carte de căpătâi a conservării adecvate a valorilor patrimoniale poate fi citită și de cei care nu au acces la versiunea în limba franceză³. A apărut când în România încă nu exista noua lege a conservării monumentelor, care nu a fost adoptată decât trei ani mai târziu⁴, umplând în sfârșit vidul lăsat de abrogarea legii postbelice⁵.

Însă aspectul juridic, deși componentă esențială a conservării patrimoniului cultural, nu poate suplini absența reflecției asupra domeniului vizat, tot așa cum nici proiectul bine întocmit nu va garanta reușita intervenției restauratoare în lipsa mâinii de lucru calificate, nici clarviziunea și priceperea oamenilor de meserie nu vor putea contracara eventuala obtuzitate a comanditarului.

Remediul este, acum ca oricând, educația. Educația de specialitate, în primul rând, aceea care le furnizează profesioniștilor conservării – proiectanți și meșteșugari – instrumentele de lucru: cunoașterea măiestriilor, tehnicilor și a întregii experiențe specifice acumulate peste milenii, precum și dobândirea discernământului indispensabil pentru a lua deciziile potrivite în fiecare caz particular. În al doilea rând, vorbim despre educarea publicului, pentru a-l face să înțeleagă importanța domeniului și a-l aduce, astfel, la condiția de participant entuziast și avizat la acest efort colectiv. Publicul este beneficiarul dintotdeauna al operei de conservare în condiții optime a mediului antropic.

- 6 A se vedea bibliografia selectivă de la sfârșitul prezentului text.
- 7 Toate cele cinci lucrări au apărut în traducerea mea, Kázmér Kovács.
- 8 *La Règle et le modèle, Paris, Le Seuil, 1980, 1996*, carte care sperăm că va face obiectul unui viitor proiect editorial.

Prin scriitură, anvergura demersului și limpezimea argumentației, *Alegoria patrimoniului* este o carte potrivită pentru ambele categorii de public. Nu trebuie decât să fie luată din raft și citită, pentru ca misiunea celor deja dedicați conservării patrimoniului cultural să devină mai ușoară, iar truda lor să aibă șanse de reușită pe termen mediu și lung.

Cărțile

Opera teoretică a lui Françoise Choay s-a constituit într-un interval de peste cinci decenii⁶, înscriindu-se în cultura europeană postbelică; este o jumătate de secol în care societățile postindustriale au cunoscut schimbări spectaculoase, al căror ritm nu a încetat să se accelereze. Articulate pe două tematici principale: evoluția așezărilor urbane și fenomenul patrimonial, scrierile sale excelează prin limpezime, precizie și adâncime. Strădania de a înțelege și explica cauzele și ramificațiile fenomenelor studiate se asociază cu un comparabil talent literar, rezultând argumentații de o neobișnuită putere de convingere.

Ceea ce apropie cele două domenii ale edificării mediului locuit, distincte dar congruente, este apartenența lor comună la societățile europene moderne, configurate începând cu Renașterea, când se amorsează acele schimbări de atitudine culturală care vor duce, în timp, la revoluția industrială, și la organizarea socială pe care o cunoaștem azi.

Trecerea în revistă, fie și sumară, a temelor abordate de Choay ar umple un volum întreg. Va trebui să ne mulțumim, în această evocare, cu amintirea celor cinci cărți apărute în limba română⁷. Faptul că ele, în ciuda unei notabile absențe⁸, adună laolaltă componentele teoriei arhitecturii și urbanismului, în viziunea lui Françoise Choay, face din acest corpus de texte un compendiu util și, la limită, suficient pentru a înțelege trăsăturile și dinamica spațiului locuit postindustrial în general, și o propedeutică pentru reflecția teoretică în domeniu.

Urbanismul, utopii și realități este de fapt studiul introductiv la antologia de texte de istoria ori teoria preurbanismului și urbanismului. Textele antologate în versiunea originală nu au fost cuprinse în proiectul editorial românesc, care își propunea doar să facă introducerea accesibilă unui public studentesc, pentru care limba franceză nu mai constituie limba predilectă de circulație. Considerentul decisiv pentru a readuce în actualitate acest studiu timpuriu al lui Choay a fost claritatea cu care autoarea analizează împrejurările apariției urbanismului și siguranța cu care demonstrează caracterul inexact al disciplinei dedicate proiectării așezărilor. Nefiind o știință pozitivă, urbanismul nu poate pretinde la sentințe definitive în materie de soluții urbanistice, nici la rostirea ultimului cuvânt în chestiuni care privesc antropologia locuirii.

Patrimoniul la răscruce este tot o antologie, adunând texte relevante ale preistoriei și istoriei conservării monumentelor istorice. Volumul apărut în românește este de această dată complet: studiul introductiv – o sinteză a preceptelor *Alegoriei* și un pas mai departe în hermeneutica fenomenului patrimonial – este urmat de textele antologate traduse din versiunile lor originare, cu excepția celor scrise în limba latină. Câmpul temporal al antologiei se întinde pe aproximativ un mileniu, oferind o frântură de istoria ideilor de remarcabilă diversitate și, surprinzător, de o la fel de remarcabilă coerență. Cartea formează împreună cu *Alegoria patrimoniului* o structură doctrinară a conservării mediului locuit care poate – și trebuie – să fie receptată critic, dar care nu poate fi ignorată.

Pentru o antropologie a spațiului este o culegere a textelor teoretice mai scurte, apărute în periodice, în actele unor întruniri științifice, în volume colective, și scrise de Françoise Choay pe parcursul a două decenii. Grupate în patru secțiuni doar în aparență separate, studiile se adresează aceluiași două teme majore – formele urbane și patrimoniul arhitectural – cu frecvente suprapuneri și prelungiri tentaculare între ele. În plus, mai apar o serie de texte de istorie și critică arhitecturală și două texte care deschid reflecția arhitectural-urbanistică spre o abordare antropologică a locuirii.

În sfârșit, *Hausmann, păstrător al Parisului* apare ca o addendă: lucrare târzie, recuperatoare, polemică, dar în același timp mediatore între teritorii disjuncte, acest mic manifest al bunelor practici edificatoare își propune să facă dreptate prefectului de odinioară al Senei, evaluat atât de puțin favorabil de contemporani, dar și de posteritate. Pe marginea acestui gest de solidaritate cu un edil pe care-l socotește exemplar, Françoise Choay propune o reflecție *raisonnée* despre complexitatea amenajării urbane, receptarea intervențiilor de modernizare, responsabilitate, competență, imaginație, individualitate și colectivitate, destin.

- 9 De pildă: Ádám Arnóth, „Moduri moderniste de conservare în Ungaria – patrimoniul arhitectural” în *Arhitectura*, nr. 5/2017.
- 10 Nu sunt cuprinse în listă numeroasele articole publicate în periodice și traduceri-le în alte limbi.

Epilog

A trage concluzii este cu neputință. Chiar domeniul patrimoniului cultural, divers, greu încercat și în continuă ebuliție, exclude orice judecată definitivă. Trecerea timpului, aceeași care poate investi oricare artefact cu dimensiuni memoriale, poate lecui, în cazurile fericite, erorile de proiectare. Se vorbește deja, bunăoară, de conservarea patrimonială a intervențiilor restauratoare din anii 1970, azi frecvent considerate discutabile: ar fi vorba de o conservare a conservării⁹, așadar o conservare de grad secund.

Va fi de ajuns să lansăm un avertisment care să fie totodată o invitație la lectură și învățare. Miza efortului de a înțelege depășește cu mult anvergura oricărui sfert de secol jubiliar, ba chiar și dorința, întemeiată, de prețuire a unui autor contemporan de excepție. Succesul recrutării unui public avizat pentru cărțile lui Françoise Choay poate echivala cu păstrarea în condiții bune a patrimoniului cultural de orice categorie, a unui spațiu urban convenabil și, implicit, prin extensie, a identității noastre, pentru încă multe sferturi de secol.

Bibliografie selectivă¹⁰ Françoise Choay

Cărți în limba română

Alegoria patrimoniului, București, Simetria, 1998.
Urbanismul, utopii și realități, București, Simetria-Paideia, 2002.
Pentru o antropologie a spațiului, București, RUR, 2011.
Patrimoniul la răscruce, București, Ozalid, 2014.
Haussmann, păstrător al Parisului, București, Simetria, 2014.

Cărți

Le siège de l'UNESCO à Paris. Symbole du 20e siècle, Gerd Hatje, Stuttgart, 1958.
A new art of building, New York, Braziller, 1958.
Le Corbusier, New York, Braziller, 1960.
Marc Tobey, Paris, Hazan, 1962.
L'Urbanisme, utopies și réalités : une anthologie, Paris, Le Seuil, 1965.
The modern city: planning in the XIXth century, New York, Braziller, 1969.
Espacements. L'évolution de l'espace urbain en France, fotografii de Jean-Louis Bloch-Lainé, Paris, Groupe de l'Immobilier-Construction de Paris, 1969. Reeditată: Skira, Milano, 2003.
Connexions, cu Jean-Toussaint Desanti, imagini de Robert Malaval, Paris, Groupe de l'Immobilier-Construction de Paris, 1971.
La Règle et le modèle. Sur la théorie de l'architecture et de l'urbanisme, Paris, Le Seuil, 1980, 1996.
L'Allégorie du patrimoine, Paris, Le Seuil, 1992, 1996, 1999.
Pour une anthropologie de l'espace, Paris, Le Seuil, 2006.
Le patrimoine en questions, Paris, Le Seuil, 2009.
La terre qui meurt, Paris, Fayard, 2011.
Haussmann, conservateur de Paris, Arles, Actes Sud, 2013.
Victor Hugo avec Claude Lévi-Strauss, Paris, Fayard, 2014.

Contribuții la lucrări colective și acte de congres

„Urbanism and semiology”, în *Meaning in architecture*, editori G. Baird și Ch. Jenks, Londra, New York, 1970. Versiunea franceză în *Le sens de la ville*, Paris, Le Seuil, 1971.
„Mémoire de la ville et monumentalité”, în *La qualité de la ville, urbanité française, urbanité nipponne*, coordonată de A. Berque, Tokyo, Publications de la maison franco-japonaise, 1987.
„Tours et traversées du quotidien” în *Michel de Certeau*, coordonată de Luce Giard, Cahiers pour un temps, Paris Centre Georges Pompidou, 1987.
„Le De re aedificatoria comme texte inaugural”, în *Les traités d'architecture*, Paris, Picard, 1988.
Dictionnaire de l'urbanisme et de l'aménagement, coordonat împreună cu Pierre Merlin, Paris, PUF, 1988, 2009.
„Introduction”, „Riegl, Freud et les monuments historiques : pour une approche sociétale de la préservation”, în *Actes du Congrès triennal d'Histoire de l'Art* (Washington, 1986), editate de Irving Lavin, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1989.
„Penser la non-ville et la non-campagne demain”, în *La France au-delà du siècle*, coordonată de J.-L. Guigou, La Tour d'Aigues, L'Aube, 1994.
„Six thèses en guise de contribution à une réflexion sur les échelles d'aménagement et le destin des villes”, în *La maîtrise de la ville, editată de A. Berque*, Paris, Editions de l'EHESS, 1994.
„Sept propositions sur le concept d'authenticité”, în *Actele Conferinței de la Nara despre autenticitate* (noiembrie 1994), editate de K. E. Larsen, Tokyo, ICOMOS, 1995.
„Dal nome della città all'immagine della non città”, în *La città senza nome. Segni e segnali nella metropoli moderna*, Actele Primului Congres internațional de studii al imaginii orașului (Roma, octombrie 1994), Roma, Supervisione / Atti e documenti 1, 1996.
„Patrimoine urbain et cyberspace”, în *Actes du colloque « Patrimoine et Territoire »*, Association Nationale des Architectes des Bâtiments de France, in La pierre d'angle, nr. 21-22, octombrie 1997.
„Mondialisation ou dynamisation du patrimoine culturel bâti”, în *Actes du Colloque « Quel patrimoine culturel mondial, pour qui, comment ? »*, ICOMOS, 2000.
„L'utopie et le statut philosophique de l'espace édifié”, în *Utopie. La quête de la société idéale in Occident*, coordonată de Roland Schaer și Lyman Tower Sargent, Paris, Fayard, 2000.
„Camillo Sitte, Der Städtebau nach seinen Künstlerischen Grundsätzen, 1889. Uno statuto antropologico dello spazio urbano”, în *I classici dell'urbanistica moderna*, coordonată de Paola Di Biagi, Roma, Donzelli editore, 2002.
„Utopia and the Anthropological Status of Built Space”, în *Exit Utopia. Architectural Provocations 1956-76*, coordonată de Martin van Schaik și Otakar Máčel, Delft / Munich-Berlin-London-New York, IHAU-TU Delft / Prestel, 2005.
„Introducere”, împreună cu Michel Paoli, și „Le De re aedificatoria et l'institutionnalisation de la société”, în *Alberti, humaniste, architecte*, coordonată de Françoise Choay și Michel Paoli, Louvre, Paris, 2006.

Ediții critice

Baron Haussmann, *Mémoires*, Paris, Le Seuil, 1971.
Leon Battista Alberti, *L'Art d'édifier*, Paris, Le Seuil, 2004

Bibliografie

Legea nr. 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice, actualizată în 2013.

Arnóth, Ádám, „Moduri moderniste de conservare în Ungaria – patrimoniul arhitectural”, în *Arhitectura*, nr. 6/2017, pp. 84-93.

Choay, Françoise, *L'Allégorie du patrimoine*, Paris, Le Seuil, 1992, 1996. Versiunea română: *Alegoria patrimoniului*, București, Simetria, 1998.

Choay, Françoise, *La Règle et le modèle*, Paris, Le Seuil, 1980, 1996.

Mucenic, Cezara, „Legislația privind monumentele istorice din România 1892-1992” în *Revista Monumentelor Istorice*, 1992, Numărul 2, Anul LXI, pp. 14-20.